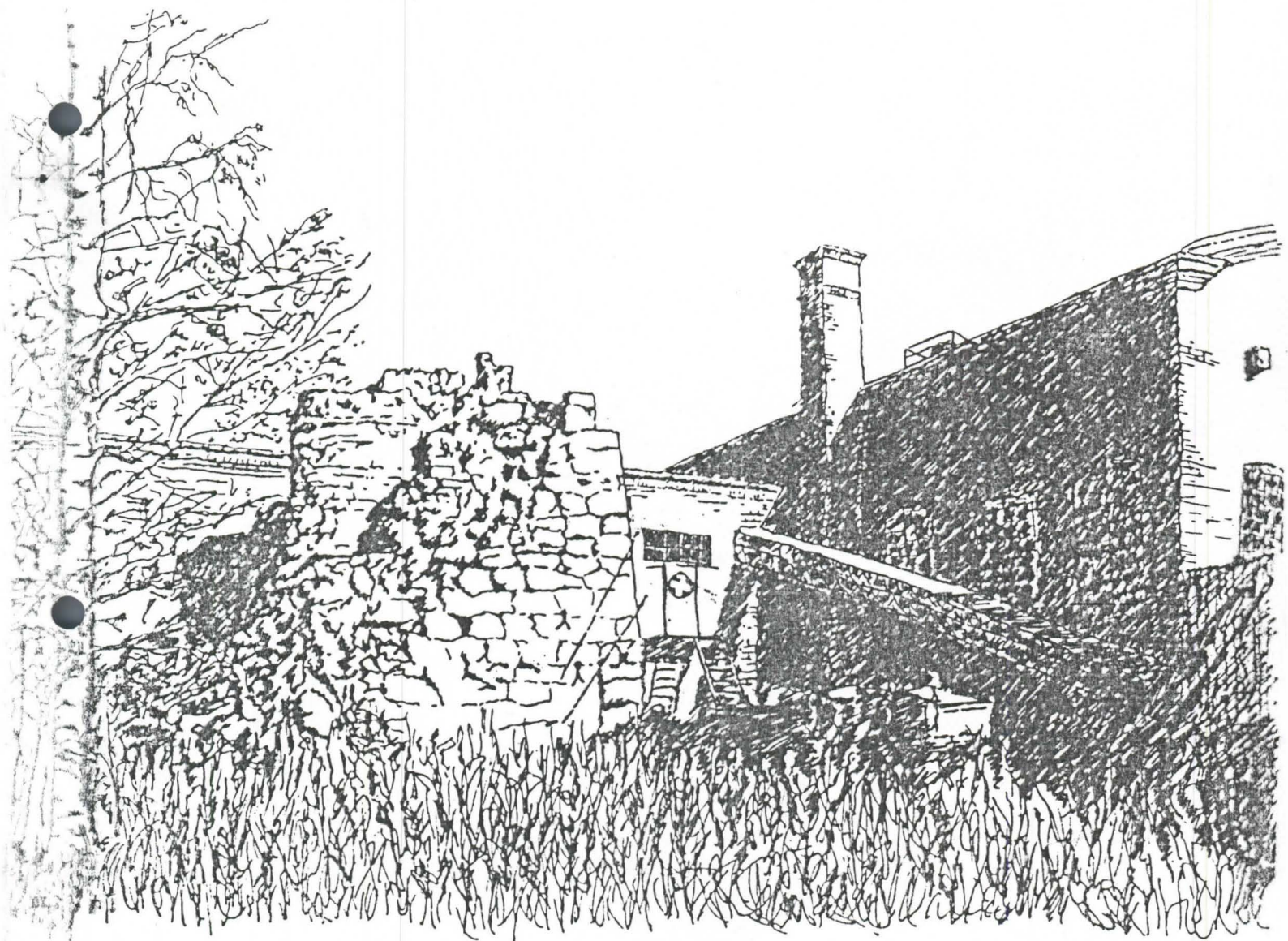

Luett. inreen

HAAPAKOSKEN RAUTARUUKIN RAKENNUSHISTORIALLINEN INVENTOINTI

SATU KARJALAINEN
PIEKSÄMÄKI 1992

HAAPAKOSKEN RAUTARUUKIN RAKENNUSHISTORIALLINEN INVENTOINTI

Haapakosken rakennuskannan historiaa ja nykytilaa kuvaava selvitys on tehty osana Haapakoski eläväksi -projektia. Inventointi on tuottanut perusaineiston ruukinalueen kehittämistä koskevalle selvitykselle, jota samanaikaisesti on laatinut arkkitehti-toimisto Restauroivat arkkitehdit Puurunen ja Tomminen.

Työn perusmateriaalina ovat olleet Haapakoskesta aiemmin julkaistut tutkimukset, ennen muuta Erkki Härön laatima selvitys Suomen rakennuskulttuurin yleisluetteloon. Kirjallisuuden ja arkistoaineiston läpikäynnin lisäksi on inventoinnissa tehty kenttätyö, jolla selvitettiin säilyneen rakennuskannan nykytilanne.

Inventointityötä on valvonut Pieksämäen maalaiskunnan nimeämä työryhmä, johon ovat kuuluneet kulttuurisihteerit Leena Topinoja, maaseutuasiamies Aarne Asikainen ja johtaja Juhani Luhtinen (Haapakosken tehdas Oy). Lisäksi työtä on ohjannut arkkitehti Hannu Puurunen.

Pieksämäessä 07.01.1992

Satu Karjalainen
Satu Karjalainen
arkkit.yo

HAAPAKOSKEN RUUKIN HISTORIAA.....	2
HAAPAKOSKEN KYLÄ.....	3
Kyläyhteisö	3
Ruukinalue.....	3
Tiiliruukki	3
Näreikkö	3
Haapakosken koulu	4
Urheilukenttä	4
Kasvillisuus ja eläimistö.....	4
Asemakaavoitus ja kunnallistekniikka	5
INVENTOIDUT KOHTEET	6
Tehdasrakennukset.....	6
F1, VOIMALA	6
F2, MALLIPAJA	6
F3, KONEPAJA	6
F4, MASUUNI.....	6
F6, F7, F8, F9, VALIMO.....	7
F 10, RAUTAVARASTO.....	7
M 1, VARASTORAKENNUS.....	7
M 7, VENTTIILIVARASTO	7
Asuinrakennukset.....	7
B1, PÄÄRAKENNUS.....	7
B2, KONTTORIRAKENNUS.....	7
U2a	8
B3, ASUINRAKENNUS, NYK. VARASTO.....	8
B4, ASUINRAKENNUS, NYK. VARASTO.....	8
B5, ASUINRAKENNUS	8
U5a	8
B6, ASUINRAKENNUS	8
B7, ASUINRAKENNUS	9
B13, "KEISARIN SAUNA"	9
B14 ASUINRAKENNUS	9
B22 ASUINRAKENNUS	9
Muita rakennuksia.....	9
B21, SEUROJENTALO	9
D 21, "TIILIKUIVURI".....	10
D 26, SAUNA JA PESUTUPA	10
D 40-45 KARJARAKENNUKSET	10
D 23, HIILIUUNIN RAUNIOT.....	10
Padot ja sillat.....	10
TÄRKEIMMÄT PADOT JA SILLAT.....	11
LÄHTEET:	12
ARKISTOLÄHTEITÄ.....	12

LIITTEET:

- Erkki Härö: Haapakosken ruukinalue, Suomen rakennuskulttuurin yleisluettelo
- Haapakoski, inventointialue, peruskartta 1:10.000
- Haapakosken ruukinalue 1:5000
- inventoidut kohteet 1:2000
- tärkeimmät padot ja sillat 1:1000

HAAPAKOSKEN RUUKIN HISTORIAA

Haapakoski sijaitsee Etelä-Savossa Pieksämäen maalaiskunnan pohjoisosassa ja kuuluu Mikkelin läänin. Nimensä Haapakoski on saanut samannimisestä koskesta, joka kuuluu Pieksäjärvestä Haapajärveen laskevaan Haapajokeen.

Pieksämäen kirkonkylästä kotoisin oleva kapteeni Johan Fredrik Molander jätti vuonna 1841 senaatille anomuksen rautaruukin perustamisesta Haapajoen kosken äyräälle. Jo ennen luvan myöntämistä Molander oli saanut yhtiökumppanikseen Mikkelin läänin lääninkamreerin, kamarineuvos Johan Reinhold Holmbergin. Vuotta myöhemmin kolmanneksi osakkaaksi saatiin ruotsalainen alan asiantuntija, Johan Ernst August Boije af Gennäs. Ensimmäinen rakennusvaihe saatiin päätökseen keväällä 1843 ja raudan sulatus aloitettiin 30.12.1844. Tämän jälkeen ruukki vaihtoi omistajaa moneen otteeseen. Vanhoja rakennuksia muutettiin tai purettiin ja rakennettiin uusia tilalle. Tilojen laajentumisen myötä myös tehtaan merkitys teollisuustuotantolaitoksena kasvoi, kunnes siitä suurien pystyvaluputkien ansiosta tuli ainutlaatuinen koko Pohjois-Euroopassa.

Haapakoski perustettiin alunperin tiettömään korpeen. Heti ruukin perustamisen jälkeen alettiin kunnostaa Surnuinmäeltä kirkolle kulkevaa tietä ja vuonna 1845 alettiin rakentaa kokonaan uutta maantietä Surnuinmäen Leppämäeltä ruukille. Ruukin alkuaikoina ainoa keino saada tuotteet Pietariin kohtuullisin kustannuksin, oli niiden kuljettaminen talvisin pitkillä rekijonoilla suuria järvenselkiä pitkin.

Kun Haapakoskelta Surnuinmäen kylän kautta Pieksämäen kirkonkylään johtava tie oli saatu ajokuntoon, alettiin rautaa kuskata myös maanteitse Haapakoskelta Joroisten Tahkorantaan, josta se vietiin laivoilla edelleen Pietariin. Saimaan kanavan valmistuttua 1856 kuljetus helpottui, tosin talvella rauta kuljetettiin edelleen hevosvoimin. Rautaa yritettiin kuljettaa myös vesiteitse Suonteenselän ja Sorsaveden kautta, mutta huonolla menestyksellä. Savon radan valmistuttua vuonna 1889, siirryttiin Haapakoskellakin rautatiekuljetukseen.

Nykyisin Haapakoskelle päästään päällystettyjä maanteitä pitkin. Kuuden kilometrin mittainen Haapakoskentie erkanelee Pieksämäeltä Suonenjoelle johtavalta kantatieltä no 72 ja päättyy Haapakosken uusrenessanssityyliseen asemarakennukseen Savon radan varteen. Junat eivät enää pysähdy Haapakosken asemalla, mutta pääradalta on pistoraide Haapakosken tehtaalle.

HAAPAKOSKEN KYLÄ

Kyläyhteisö

Haapakosken alueella on havaittavissa kolme asutuskeskittymää. Näistä Tiiliruukki ja Näreikkö muodostavat selvästi omat tiiviit yhteisönsä, kun taas Haapakosken ydinalue, tehdas ympäröivine työläisasuntoineen ja talousrakennuksineen, on väljempi kokonaisuus. Näiden keskittymien lisäksi Haapakoskella on jonkin verran hajanaista asutusta.

Ruukinalue

Ruukin tehdasalueen rakennukset ovat pääosin peräisin 1800-luvun puolivälin ja 1930-luvun väliseltä ajanjaksolta.

Vanhin ja samalla keskeisin asutus sijoittuu aivan ruukin tuntumaan, jonne tehdas rakennutti työväen ja virkamiesten asuntoja sekä koulun ja postin. Suurin osa alueen rakennuksista on edelleen tehtaan tai sen johtajan omistuksessa.

Oman ryhmänsä tehtaan rakennuttamista taloista muodostaa Soukkaseksi kutsuttu alue, joka sijaitsee Haapakoskentieltä Soukkasen lammelle johtavan Hukankoskentien varrella. Sinne rakennettiin työläisasuntoja lähinnä kahdessa vaiheessa: aivan vuosisadan alussa, miltä ajalta on säilynyt kaksi rakennusta, sekä toisen maailmansodan tienoilla. Suuri osa rakennuksista on purettu, jäljellä on 9 asuinrakennusta piharakennuksineen. Näistä neljässä asutaan ja loput ovat tyhjiillään. Alueen lähetyillä sijaitseva Soukkasen lampi oli 1900-luvun alkupuoliskolla varsin suosittu virkistyspaikka; siellä käytiin uimassa, retkellä ja tansseissa Pyrinnön lavalla, sekä vietettiin yhteisiä juhannusjuhlia.

Tiiliruukki

Ilmeisesti 1860-luvulla rakennettiin Haapakosken ruukin pohjoispuolelle Haapajoen ja Pentlamminjoen yhtymäkohdan lähelle tiiliruukki, johon kuului kivirakenteinen tiiliunirakennus ja kaksi kuivaamoa. Ruukin ympärille syntyi vähitellen asuinalue, jota kutsutaan Tiiliruukiksi. Tiiliruukin teollisuusrakennukset olivat tehtaan rakennuttamia, asuinrakennukset taas työläisten itsensä rakentamia ja omistamia. Alueen vanhin asuintalo on rakennettu aivan vuosisadan alussa.

Taloja on kunnostettu useaan otteeseen. Usein rakennuksen vanhasta asusta on näkyvissä vain kivijalka -jos sitäkään - ja varsinainen runko on piilossa uudempien rakennusosien sisällä. Ulkoasultaan suurin osa rakennuksista edustaa lähinnä sota-ajan jälkeistä rakennustapaa.

Varsinaisen tiiliruukin toiminta lopetettiin 20-luvun tienoilla, kun tehtaan valimo oli saatettu lopulliseen kokoonsa, ja rakennukset purettiin pian tämän jälkeen.

Haapakosken historian kannalta keskeinen työväentalo sijaitsi myös Tiiliruukissa. Talo rakennettiin vuonna 1908 ja käytön lisääntyessä sitä laajennettiin vuonna 1928. 1960-luvulla talo jouduttiin huutokauppaamaan ja purkamaan huonokuntoisuutensa vuoksi (A.Myyryläinen, 1989).

Näreikkö

Näreikkö on Tiiliruukin kaltainen, hieman sitä myöhemmin perustettu asuinalue, johon työläiset rakensivat itsenäisesti omat talonsa. Näreikkö sijaitsee pääradan itäpuolella Näreiköntien varrella. Samoin kuin Tiiliruukissa, on Näreikön taloja uudistettu ajan hengen mukaisesti.

Uudempia rakennuksia kylässä on vain kourallinen: kylän ensimmäisenä itsenäisenä kauppaalukseena toiminut, toisen maailmansodan tienoilla rakennettu funktionalistinen liike- ja asuinrakennus, 1950-luvulla rakennettu yksityiskauppa (nykyinen Pirkatti), sekä urheilukentän viereen 1970-luvun alussa rakennetut kaksi rivitaloa (kunnan vuokratiloja). Lisäksi varsinaiselle tehdasalueelle on rakennettu vedenpuhdistamo (1970-luvulla) ja joitakin varistorakennuksia sahan käyttöön.

Pieneksi kyläksi Haapakoski on ollut varsin monipuolinen ja vireä asuinpaikka, jossa on huolehdittu asukkaiden niin henkisistä kuin liikunnallisistakin tarpeista. Vielä nykyisinkin toimivan kyläkoulun lisäksi paikkakunnalla on aiemmin ollut mm. oma kirjasto. Työväentalon aikoinaan hyvinkin vilkas toiminta on supistunut seurojentalon tapahtumiin. Myös liikuntaharrastus on Haapakoskella ollut runsasta, mistä esimerkkinä on edelleen käytössä oleva urheilukenttä.

Haapakosken koulu

Haapakoskelle perustettiin tehtaankoulu ensimmäisen kerran vuonna 1874. Koulu toimi tehtaan omissa tiloissa, kunnes se lakkautettiin 1877. Toiminta alkoi uudelleen vuonna 1889 ja kolmen vuoden kuluttua tehdas rakennutti erillisen koulutalon, jossa koulu toimi yli neljäkymmentä vuotta.

Entisen koulun käytyä ahtaaksi päätti kunnanvaltuusto vuonna 1933 rakennuttaa uuden koulutalon. Kaksikerroksista hirsirakenteista taloa varten hankittiin arkkitehti Toivo Salervolta piirustukset, mutta rakentaminen viivästyi ja rakennus valmistui vasta 14.06.1935. Koulurakennus käsitti kolme luokkahuonetta, käsityö- ja voimistelusalin sekä kahden opettajan asunnot. Koulun yhteyteen tuli myös piharakennus ulkokäymälöineen. Vuonna 1946 jouduttiin rakentamaan erillinen rakennus kolmannen opettajan sekä vahtimestarin asunnoksi (P.Lappalainen, 1962).

1892 rakennettu koulurakennus muutettiin vuonna 1933 Seurojentaloksi, missä käytössä rakennus on edelleen (rak. B 21).

Urheilukenttä

Vuonna 1926 lahjoitti tehtaan johto alustavasti Haapakosken Työväenyhdistyksen Woimistelu- ja urheiluseura Pyrinölle maa-alueen urheilukenttää varten. Kentän raivaaminen aloitettiin heti talkootöillä. Kentällä on ollut keskeinen osa kylän vilkkaassa urheiluelämässä (A.Myyryläinen, 1989).

Inventoinnin ulkopuolelle jää kaksi tehtaan 1900-luvun alussa rakennuttamaa työläistaloa, jotka sijaitsevat Kuopion lääniin kuuluvan Suonenjoen kunnan alueella.

Kasvillisuus ja eläimistö

Ruukkia perustettaessa Haapakoski oli synkkää, soista männikköä ja kuusikkoa, lehtimetsää oli vain joen varsilla ja ahoilla. Alueen kasvillisuus on pysynyt jokseenkin samana lukuunottamatta kulttuurikasvien ilmestymistä.

Läntinen osa taajamasta on kuivaa, mäntyvaltaista kangasta. Maaperä on melko ohuthumuksista moreeniimaata. Muina puulajeina esiintyy koivua ja kuusta, teiden varsissa ja asuntojen läheisyydessä myös leppää, pajuja sekä istutettuja pensaita. Itäänpäin maasto muuttuu tuoreemmaksi, jo eteläisten peltojen länsipuolella metsä on kuusivaltaista.

Haapajoen laakso on rehevän lehtomaista, kasvillisuutenaan lepikkoa, koivikkoa ja pajupensaikkkoa, alustanaan tiheä ruohosto. Rakennusten läheisyyteen on lisäksi suoritettu lehtipuu- ja pensasistutuksia.

Tehdasalueen pohjoispuolella maasto on edelleen lehtomaista, metsä on lehtipuuvältaista. Pohjoisen asutusalueen luonnonympäristöä leimaa tuoreus, joskin havupuuta, lähinnä kuusta tulee puustoon enemmän. Pihat ovat pensaiden ympäröimiä ja luontaisten puulajien, koivun ja kuusen lisäksi on suoritettu myös puuistutuksia, lajina mm. lehtikuusi.

Tehtaan itäpuolinen maasto on tuoretta kangasta, pääpuulajinaan kuusi. Muina puulajeina esiintyy koivua, haapaa, pihlajaa ja leppää. Koilliseen päin maasto muuttuu pian kuivemmaksi männyn ottaessa valta-aseman puustossa (Ympäristöhoito kuntasuunnittelussa, Etelä-Savon seutukaavaliiton julkaisu 89:1981).

Päärakennuksen pohjoispuolella on muheka kuusikko, jossa kasvaa metsäkuusta ja Siperian lehtikuusta. Tämän alueen vastapäätä joen toisella rannalla taas on jyhkeä männikkö, josta erottuu yksi erityisen komea yksilö (halkaisija n.1,1 m). Vanhahkoa kuusiaitaa on Haapakoskella useammassakin paikassa, pisin ja vanhin lienee Haapakoskentien varrella oleva aita. Seudun eläimistöstä mainittakoon harvinaisuutensa vuoksi saukko ja majavat, joilla on patokin Pentlamminjoessa.

Asemakaavoitus ja kunnallistekniikka

Ensimmäinen Haapakoskelle tehty yhdyskunnan rakennetta koskeva suunnitelma lienee Erkki Pakkalan vuonna 1945 tekemä Haapakosken tehdasyhdyskunnan asemakaava. Kyseisessä suunnitelmassa on esitetty tonttijako ja tiestö sekä eritelty olemassaolleiden rakennusten, julkisten rakennusten, kivirakennusten sekä puutalokortteleiden alueet. Suunnitelma on erittäin suurisuuntainen, se sisältää mm. rukoushuoneen, sairaalan ja klubin.

Todennäköisesti seuraava kaava on Suunnittelukeskus Oy:n 26.08.1977 tekemä maankäyttösuunnitelma, jota on muutettu 16.10. 1977 (Suunnittelukeskus Oy) ja 15.10. 1978 (Arkkitehtitoimisto Reima Harlo). Vuonna 1978 päivätyssä suunnitelmassa on uusia pientalotontteja 11 kpl, omakotitalotontteja 24 kpl ja rivitalotontteja 1 kpl sekä lisäksi laajennuksia olemassaoleville rivitalotonteille.

Pieksämäen maalaiskunnan omistamalle Kylmäpuron alueelle tehtiin palstoitussuunnitelma 20.09.1991.

Vesi- ja viemärijohtoverkosto rakennettiin Haapakoskelle 1970-luvulla, jolloin sen piiriin saatettiin varsinainen ruukinalue. Vuonna 1986 verkostoa laajennettiin Tiiliruukille saakka ja vuonna 1991 tehtiin suunnitelma myös Kylmäpuron alueen liittämistä verkostoon.

INVENTOIDUT KOHTEET

Tehdasrakennukset

F1, VOIMALA

Tiilirakenteista voimalaa on rakennettu ja muutettu useaan otteeseen, mutta vanhimmat osat lienevät 1800-luvun lopulta. Tuolloin voimalan paikalla sijaitsi puhallinhuone eli masuunin puhalluskoneen suojarakennus, josta ilmeisesti on säilynyt joitakin osia. Vuonna 1904 masuunin toiminta lopetettiin ja samoihin aikoihin vanhasta myllystä tehtiin sähkövoimalaitos. 1910-20 -luvulla voimalan toiminta siirrettiin nykyiselle paikalleen entisen puhallinhuoneen kohdalle.

Punatiilisen rakennuksen ovi- ja ikkuna-aukot ovat holvattuja, ja osaa rakennuksen räystäistä kiertää käsinmuotoilluista tiilistä muurattu räystääslista.

F2, MALLIPAJA

Alunperin puusepänverstaan nimellä toiminut paja rakennettiin ilmeisesti 1860-luvulla. Mallipaja on yksikerroksinen hyvin säilynyt tiilirakennus, jonka räystästä koristaa kaunis käsinmuotoilluista tiilistä muurattu räystääslista. Rakennus toimii edelleen verstaskäytössä ja ullakko puolestaan valumallivarastona. 36-ruutuisten ikkunoiden malli lienee alkuperäinen, mutta ne on uusittu 1920-luvun alkupuolella, ilmeisesti konepajan rakentamisen yhteydessä.

F3, KONEPAJA

Masuunin vastapäätä joen toiselle puolelle rakennettiin 1850-luvun alussa nikkaripaja, joka kuitenkin paloi vuonna 1859. Tilalle rakennettiin uusi paja, jossa aluksi toimi sirkkelisaha ja 1890-luvulla korjausverstas. 1910-20-luvulla rakennus purettiin ja tilalle tehtiin suurempi paja.

1930-40-luvulla konepaja liitettiin mallipajaan kolmikerroksisella nivelosalla, joka käsittää toimisto- ja henkilöstötiloja. Nivelosa oli alunperin tasakattoinen, mutta huonon vedenpitävyyden vuoksi katto muutettiin satulakatoksi 1980-luvun puolivälissä. Vanhemmista osista poiketen nivelosan ikkuna- ja oviaukkoja ei ole holvattu.

Konepaja on kaksikerroksinen tiilirakennus, jossa on 36-ruutuiset ikkunat. Paksujen ulkoseinien lisäksi konepajan kantavina rakenteina ovat valurautapilarit, jotka kantavat toisen kerroksen valvontasiltaa ja vesikaton rakenteita. Konepaja on edelleen alkuperäiskäytössä, mutta toimistotilat ovat nykyisin tyhjiään. Ullakolle on varastoitu erilaista käytöstä poistettua tavaraa. Nivelosan yläpohjassa ja kolmannen kerroksen väliseinässä on vesikaton vuodoista johtuneita lahovaurioita. Pajan pohjoispäädyssä on suurehkoja halkeamia, joiden eteneminen on pysäytetty sidosraudalla. Muutoin pajan kunto on hyvä.

F4, MASUUNI

Masuunin rakentaminen aloitettiin vuonna 1842, mutta ensimmäinen puhallus tehtiin vasta vuonna 1844. Sisältä masuuni oli vuorattu tulenkestävillä tiilillä ja ulkopuolelta se oli tuettu takkirautaisilla rintarautoilla ja taotuilla ankkurirautoilla. Kaksi masuunin seinistä oli kivistä rakennetussa ja lautakatolla varustetussa "raastuvassa". Sekä masuunia, että kankirautapajaa palveli Ruotsissa tehty kolmisylinterinen Baggen puhalluslaitte. 1859 masuuni rikkoontui ja sula rauta tulvi ulos syyttäen itse masuunirakennuksen tuleen. Masuuni rakennettiin heti uudelleen harmaakivestä; masuuni vahvistettiin lukuisin veto- ja ankkuriraudoin.

Masuunin toiminta lakkautettiin 1904. Vuonna 1908 masuunin päälle rakennettiin kahdeksankulmainen vesisäiliö, joka ilmeisesti säästi masuunin purkamiselta. Pahoin halkeillut masuuni sortui vuonna 1984.

F6, F7, F8, F9, VALIMO

Valimon vanhimmat osat rakennettiin 1890-luvun alussa. 1890-luvun lopussa rakennusta laajennettiin pohjoispuolelle (mm. putkivalimo 1896). Aivan vuosisadan alussa tehtiin vielä pieni laajennus pohjoispäätyyn. 1910-luvun tienoilla alettiin valimoa pystyvalun kehittymisen myötä laajentaa itä- ja länsisuuntaan, jolloin pystyvalimohalli sai nykyiset mittansa. Tällöin myös eteläpäätyä laajennettiin. 1920-luvulla tapahtui viimeinen laajennus, jolloin henkilöstötilojen viereen rakennettiin tila konevalua varten. Punnitushuone purettiin 80-luvun puolivälissä.

Valimo on tiilestä rakennettu moniosainen rakennus, jossa on eri kerroskorkeuksia käyttötavan mukaan. Kattomuotona esiintyy lähinnä pulpettikatto, sekä itä- ja eteläsiivessä kaareva ylälaattaholvi. Valimossa on edelleen kaksi kupoliuunia sekä kaksi siltanosturia.

F 10, RAUTAVARASTO

Tiilirakenteinen rautavarasto rakennettiin ennen vuotta 1890. Ulkoseinää tukevat ilmeisesti näön vuoksi rakennetut tukipilarit ja räystästä kiertää käsinmuotoilluista tiilistä muurattu räystäslista. Varaston pohjoispuolelle rakennettiin 1940-luvulla rankorakenteinen laajennus puusta. Alunperin pajana toiminutta rakennusta käytetään nykyisin lähinnä varastona.

M 1, VARASTORAKENNUS

Hirsirakenteinen varasto rakennettiin ennen vuotta 1872. Alunperin varastorakennukseen kuului myös pohjoispäädyssä sijainnut punnitushuone. Alkuperäisestä rakennuksesta on tuhoutunut melko paljon, mm. koko länsisivu on kolmen valtavan parioviaukon peittämä. Varaston lisäksi rakennus toimi 1800-luvun lopussa puotina. Nykyisin M1:ssä kuivataan sahatavaraa.

M 7, VENTTIILIVARASTO

Alunperin putkivaraston nimellä kulkenut rankorakenteinen puurakennus rakennettiin 1900-luvun alussa. Varaston satulakatto on keskiosalta nostettu säterikaton tyyppiseksi, siten mataliin seinämiin on saatu ikkunoita valaisemaan varaston keskiosaa. Rakennuksen vanhan huopakaton päälle on rakennettu peltikatto. Varaston lattia on valettu betonista.

Asuinrakennukset

B1, PÄÄRAKENNUS

Alunperin konttorina toiminut hirsirakennus rakennettiin vuonna 1843. Tuolloin siihen kuului sali, kolme kamaria ja keittiö sekä kaksi lohkokivistä tehtyä kellaria. Lautarakenteisesta kuistista vei rappuset ullakolle. Rakennus oli 16,6 m pitkä, 10,7 m leveä ja 7,1 m korkea ja se oli katettu kaksinkertaisella lautakatolla.

Ennen vuotta 1872 kartanoon tehtiin lisäsiivet kumpaankin päätyyn ja korotettiin keskiosa kaksikerroksiseksi. 1970-luvun puolivälissä rakennuksesta purettiin pätkä vanhaa väliseinää ja rakennettiin uusi wc ja sauna sekä yksivartinen porras vanhan kierreportaan tilalle. Muita vähäisempiä muutoksia on myös tehty. Nyt 1990-luvun alussa taloon tehdään kevyttä pintaremonttia. Sisustuksesta on säilynyt joitakin kaakeliuuneja ja sisäovia sekä varastoon viety kierreportas. Uuden konttorin rakentamisen jälkeen (1920) rakennus on toiminut ruukin johtajan asuntona. Rakennusta kutsutaan myös Kustaan kartanoksi.

B2, KONTTORIRAKENNUS

Vuonna 1920 rakennettu konttori on kaksikerroksinen tiilirakennus. Piirustusten mukaan talo oli alunperin puhtaasti tiilipintainen, mutta nykyisin sen julkisivupinnat ovat tiilipilastereita, räystäslistoja sekä ikkunaholveja ja -penkkejä lukuunottamatta rapatut. Vuonna 1954 toiseen

kerrokseen lisättiin pieni parveke, joka nyt on varsin huonossa kunnossa, sekä tehtiin pieniä huonejakomuutoksia ensimmäiseen kerrokseen (6 huoneen sijasta 8). Ensimmäisessä kerroksessa on edelleen tehtaan konttoritilat, toisessa on tyhjä piirustushuone ja kokoustila sekä kylmää varastotilaa ullakolla. Kellarissa on arkistovarastoja sekä alkuperäinen kassaholvi.

U2a

Konttorin vieressä on samoihin aikoihin rakennettu hirsinen piharakennus, joka alunperin toimi veistosalina ja nykyisin autotallina. Aiemmin vajan vieressä sijainneet 4 muuta piharakennusta on purettu 1960-luvun lopulla.

B3, ASUINRAKENNUS, NYK. VARASTO

Hirsirakenteinen B3 rakennettiin ennen vuotta 1872. Vuonna 1895 rakennuksessa toimi kauppa konttoreineen. Tuolloin siinä oli kaksi huonetta. Samoihin aikoihin rakennusta laajennettiin kahdella kuistilla, joista toinen purettiin 1900-luvun alussa. Rakennuksen sisätiloissa on säilynyt joitakin vanhoja ovia ja listoja (mm.luukullinen ovi). Rakennus toimii nykyisin mallivarastona. Kattokannattajien päät ovat profiloidut.

B4, ASUINRAKENNUS, NYK. VARASTO

Hirsirakenteinen B4 on myöskin rakennettu ennen vuotta 1872 ja se on toiminut työläisten, mm. 1920-luvulla mestarin, asuntona. Osa rakennuksen kattorakenteista on uusittu. Sisätiloissa on säilynyt mm. 1700-luvulta peräisin oleva ovisaranatyyppi, sekä 1800-luvun puolivälin tienoilta oleva peiliövi. Vuonna 1895 rakennuksessa oli 4 huonetta. Kattokannattajien päät ovat samoin profiloidut, kuin B3:ssakin.

B5, ASUINRAKENNUS

Virkailijoiden asuntona toiminut hirsirakennus rakennettiin vuosisadan vaihteessa. Rakennukseen liitettiin 2 kuistia 1910-30-luvuilla. 1980-luvun alussa rakennusta remontoitiin ja keskimmäiset asunnot yhdistettiin ruokalaksi, joka pian kannattamattomana lopetettiin. Rakennuksen toinen pää on ollut tyhjiillään 70-luvulta asti, toisessa taas on ollut kesäasukkaita vielä vuonna 1990, jolloin asunnon vesijohdot uusittiin. Rakennuksen länsipäädyn lattia ja alimmat hirsikerrat ovat lahonneet. Rakennus on tunnettu myös Neitien pytinkinä sekä Hienosen talona. Rakennuksen kattokannattajien päät ovat profiloidut.

U5a

B5:n pihalla oleva tiilirakenteinen perunakellari, ilmeisesti 1910-20-luvulta.

B6, ASUINRAKENNUS

Viehättävä hirsirakenteinen asuintalo rakennettiin vuosisadan alussa ennen vuotta 1924. Talossa on kaksi asuinkerrosta ja pieni kellari. Rakennuksen kattokannattajien päät ovat profiloidut. Rakennus on tällä hetkellä tyhjiillään.

B7, ASUINRAKENNUS

Hirsirakenteinen B7 on rakennettu ilmeisesti jo ennen vuotta 1872. Vuonna 1895 siinä oli kolme huonetta ja vuoden 1920-tienoilla sitä laajennettiin pitkällä kuistilla. Rakennus on ollut mm. hevostenhoitajan asunto, mutta nykyisin tyhjiillään.

B13, "KEISARIN SAUNA"

Lähinnä Keisarin saunana tunnettu rakennus lienee alunperin rakennettu Huutokoskelle. 1857-77 tehdasta johti pietarilainen liikemies Nikolai Putilov, jonka puolisolle Keisarin sauna ilmeisesti on rakennettu vilpolaksi. Joidenkin arvelujen mukaan rakennus olisi ollut peräisin Karjalan kannakselta, josta se olisi viety Huutokoskelle ja sieltä Haapakoskelle.

Rakennus tuotiin Haapakoskelle 1880-1890-luvulla, jolloin sitä oli aikomus käyttää sairaanhoitotupana. 1900-luvun alkuvuosina rakennuksessa asusteli apuopettaja ja 1910-luvun tienoilla sinne alettiin asuttaa tehtaan työläisiä. Viimeinen asukas Keisarin saunalla oli 80-luvun alussa, jonka jälkeen se on ollut tyhjiillään.

Rakennus on Haapakoskella varsin erikoinen näky hienoine puukoristeineen ja sillä on ollut monia nimityksiä, kuten "lasarettipyntinki", "mutteritalo", "ruukin hospitaali", "kahvimylly" ja "rouva Putilovin uimahuone". Rakennuksen katto vuotaa ja siinä on pahoja lahovaurioita.

B14 ASUINRAKENNUS

B 14 on 8:lle perheelle 1800-luvun lopussa rakennettu yksikerroksinen hirsitalo. Rakennuksessa on asuttu vielä 80-luvulla, mutta nyt se on tyhjiillään. Rakennuksen vesikatto vuotaa, minkä johdosta muutamien asuntojen yläpohja on romahtanut sisään. Lähiaikoina rakennus tullaan purkamaan ja siirtämään hirret muuhun käyttöön.

B22 ASUINRAKENNUS

Hirsirakenteinen osittain kaksikerroksinen talo on rakennettu 1800-luvun lopussa työväen asuintaloksi. Talossa on 7 huoneistoa, joista kuudessa on asuttu ja yksi (toinen yläkerran huoneistoista) on toiminut kirjastona. Kirjastotalona tunnettu B22 on nykyisin tyhjiillään lukuunottamatta yhtä alakerran asuntoa, jossa toimii kutomapiiri.

Muita rakennuksia

B21, SEUROJENTALO

Nykyinen Haapakosken seurojentalo on alunperin rakennettu kouluksi, jonka tehdas rakennutti vuonna 1892 työläisten lapsille. Siihen kuului varsinainen koulusali sekä erityinen veisto- ja voimistelusalit. Näiden yhteinen pinta-ala oli 74 m². Koulun pihan yhteyteen rakennettiin samalla ulkorakennus. Heti muutaman vuoden kuluttua rakennusta laajennettiin poikittaisella siivellä nykyiseen kokoonsa.

Vuonna 1928 koulu muutettiin tehtaan koulusta kunnan kouluksi. Rakennus kävi kuitenkin ahtaaksi ja kun se vuonna 1933 vuokrattiin vielä suojeluskunnan käyttöön, tuli ajankohtaiseksi rakentaa uusi koulutalo. Sotien jälkeen vanhasta koulutalosta tehtiin seurojentalo, jonne myös työväenyhdistyksen ja harrastuspiirien toiminta siirtyi.

D 21, "TIILIKUIVURI"

Tiilirakenteinen sahatavaran kuivattamiseen käytettävä pieni rakennus on rakennettu 1900-luvun alussa punnitushuoneeksi. Sittemmin se toimi palokaluston suojana ja autotallina, kunnes osa rakennuksesta purettiin. Samalla suuret holvatut aukot muurattiin umpeen ja rakennusta korotettiin.

D 26, SAUNA JA PESUTUPA

Saunarakennuksen vanhin osa on peräisin ilmeisesti 1880-luvulta. 1890-luvulla tämän puurakenteisen saunan kylkeen rakennettiin tiilinen laajennus. Rakennus toimi työläisten saunana ja pesutupana aina 1980-luvun alkuun saakka.

D 40-45 KARJARAKENNUKSET

Vuonna 1907 rakennettiin tehtaan käyttöön tilat karjan pitämiseksi. Rakennuksiin tuli navetta 30:lle lehmälle, lantatunkio, talli, työkaluvaja, vaunuliiteri sekä lampola. Sotien jälkeen purettiin lampola sekä tiilirakenteisten tallin ja navetan välinen rakennusosa, muutettiin navetan sisätiloja suuremmalle karjamäärälle sekä rakennettiin navetan päätyyn siilotorni. Alkuperäisistä piirustuksista poiketen navetan pohjoissiipi on korotettu puusta 2-kerroksiseksi. 1970-luvun alussa tornia madallettiin ja rakennettiin navetan kylkeen jatkoksi rankorakenteinen rehuvarasto. Tehtaan omistajan luovuttua karjanhoidosta 1986 navetta ja talli ovat olleet tyhjiillään, sen sijaan rehuvarastoa, rankorakenteisia työkaluvajaa ja vaunuliiteriä käytetään varastoina.

D 23, HIILIUUNIN RAUNIOT

1860-70-luvulla tehtaan toimintaa häittäsi sysien puute, minkä vuoksi tehdas aloittikin oman hiilenpolton. Poltto tapahtui kahdessa uunissa, jotka oli rakennettu lohko- ja luonnonkivistä ilman laastia. Hiiliuunit jäivät käytöstä ilmeisesti samalla kun raudansulatus masuunissa 1904 lopetettiin. Rakennuksen yläosat on purettu ehkä jo 20-30-lukujen tienoilla.

Uunihuoneet, joiden muureja on säilynyt noin puolentoista metrin korkeudelta, ovat 8x7 m kokoisia neliömäisiä tiloja. Uunien oviaukkoja tukevat kankirautatangot. Nykyisin toisen huoneen päällä on katos ja tilaa käytetään vanhojen tavaroiden varastona (mm. käsikäyttöisiä paloruiskuja).

Padot ja sillat

Masuunin, puhallushuoneen ja myllyn tarpeisiin rakennettiin vuonna 1843 harmaakivinen patorakennelma (D8). Se oli 63 kyynärää (=37,8 m) pitkä, kuusi kyynärää (=3,6 m) leveä ja 4-6 kyynärää (2,4-3,6 m) korkea. Pato oli varustettu hirsisellä pohjaluukulla ja lankkusillalla. Vettä ohjasi kanaviin kahdeksan pienempää luukua (palovakuutus, 1846). Kankirautapajan palon jälkeen 1855 pato rakennettiin uudelleen, jolloin siitä tuli 40 kyynärää (=23,8 m) pitkä.

1843 koski pyörity myös kotitarvesahan vesiratasta. Saha oli alaosaltaan osittain harmaakivestä, osittain hirsarkusta tehty. Pato (1) oli rakennettu kivitäytteisistä hirsarkuista, mutta vuoden 1855 tulipalon jälkeen pato rakennettiin kivistä. Vuosisadan alussa purettu sahan ja padon kivirauniot ovat vielä hyvin näkyvissä.

Vuonna 1843 rakennettiin myös silta D4 sekä jonkinlainen siltarakennelma joenuomien rajaamalle pienelle kolmioalalle. Samoin masuunilta johti silta joen toiselle puolelle.

1850-60-luvuilla masuunin lähetyville rakennettiin toinenkin silta verstaan käyttöön (D10). Muita samaan aikaan rakennettuja siltoja olivat D3 ja D11 (purettu), sekä Tiiliruukille vievä Pentlamminjoen ylittävä silta.

1890-luvulle tultaessa oli rakennettu joenuomien ylityspaikka, jota myöhemmin kutsuttiin Valtion sillaksi (Haapakoskentien silta). Täällä pidettiin tanssejakin silloin kun lava ei ollut käytössä. Myös D7 rakennettiin niihin aikoihin.

1890-luvulla rakennettiin D7:n viereen silta (purettu) sekä vanhan valimon ja myllyn väliin silta ja pieni pato (kumpikin purettu). 1900-luvun alkuvuosikymmeninä rakennettiin vielä yksi silta (D12) ja 1960-luvun lopulla vanhan sahan raunioiden alapuolelle rakennettiin lohipato (7). Sekä siltoja että patoja on ajan myötä korjailtu ja uusittu niin, ettei joissakin niistä ole enää juuri alkuperäisiä rakenteita jäljellä.

TÄRKEIMMÄT PADOT JA SILLAT

1	- sahan pato; lohkokiveä, n. 1,5 m pudotus
7	- betonirakenteinen lohipato (teräsluukku)
D3	- puusilta ja betonirakenteinen pato vedenpinnan säätelyyn
D4	- silta; lohkokiviarkut, kansi puuta, kaiteissa valurautaosia
D7	- betonirakenteinen pato, sillan kansi puuta.
D8	- betonirakenteinen ruukinpato, kaiteissa valurautaosia
D10	- silta; betoniarkut, kansi puuta

LÄHTEET:

- Haapakosken tehdas Oy, esite, 1945
- Erkki Härö: Haapakosken ruukki, Suomen rakennuskulttuurin yleisluettelo, 1982
- Pekka Kautovaara: Ruukin töissä, 1986
- Eevert Laine: Suomen vuoritoimi 1809-1884 II, Ruukit, 1948
- Pekka Lappalainen: Pieksämäen seudun historia I ja II, 1961
- Aija Myyryläinen: Työväenaatetta ja iltamia, Haapakosken työväenkulttuuria vuosisadan vaihteesta 1950-luvulle, 1989
- Ympäristöhoito kuntasuunnittelussa, Etelä-Savon seutukaavaliiton julkaisu 89:1981

- Haapakoskea koskevat palovakuutuskirjat, Tarmon arkisto/VA, 1846-49

Inventointia varten haastatellut henkilöt:

- konttoristi Marja-Liisa Härkönen, Haapakoski
- opisk. Anu Jormakka, Haapakoski
- ins. Matti Jormakka, Pieksämäki
- johtaja Juhani Luhtinen, Haapakoski
- rva Rauha Luhtinen, Haapakoski
- rva Sylvi Salo, Haapakoski

ARKISTOLÄHTEITÄ

RAKENNUSKOHTAISET PIIRUSTUKSET

Voima-asema 13.08. 1956
1:50; pohjapiirros

Haapakosken Tehdas Oy, Mallipajan konesijoitukset 29.01. 1952
pohjapiirros (+valaistusarvot)

Konepajan konehalli ja malliverstas 14.08. 1940
1:100; julkisivu, 2 leikkausta, 1. ja 2. kerroksen pohjapiirros

Konepajan pohjapiirustus
1:150; pohjapiirros (+valaistusarvot)

Konepajan leikkauspiirustus 20.10. 1948
U.H. ; 1:100

Haapakosken tehdas, Valimo 27.11. 1962
1:100; pohjapiirros (+yleisvalaistuksen arvot -65)

Valimorakennus, muutospiirustus rakennuksen pohjoisosaan 26.05. 1956
S. Heimonala; 1:100

Keernaosasto (valimo)

Valimon pystypuolen leikkaus 14.02. 1958
1:25

Valimon kattovesien viemärointi 22.08. 1956
1:1000

Kattihuoneen pohjapiirros (valimo) 30.06. 1946, 1:50

Välivarasto ja sirpalesuoja 23.05. 1944

Puhdistamo 03.07. 1951
1:50; pohjapiirros

Nauhakutomo 19.12. 1952
R.K. ; 1:100; julkisivu, leikkaus, 1. ja 2. kerroksen pohjapiirros

Kontorsbyggnad för Haapakoski Bruks Aktiebolag 1920
Karl Lindahl; 1:100; 2 julkisivua / 1. kerroksen pohjapiirros ja leikkaus / kellari- ja vinttikerroksen pohjapiirros

Konttori 25.02. 1957
1:100; 2 julkisivua, leikkaus, 1. 2. ja 3. kerroksen pohjapiirros

Asuinrakennuksen pohjapiirros (B5) 24.09. 1942
1:50; pohjapiirros

Piirustus työväenasumukseen (B19)
1:100; 2 julkisivua, leikkaus, 1. 2. ja kellarikerroksen pohjapiirros

Uusi as.talo (B20) 01.08. 1945
1:50; 3 julkisivua, pohjapiirros
Seurojen talo (B21)
03.02. 1945; K.P. ; 1:50; kahvilaHuoneiston pohjapiirros /
09.04. 1948; U.H. ; 1:50; juhlasali, ravintola /
09.04. 1948; U.H. ; 1:25; juhlasali

Piirustus työväenasumukseen (B33) 15.06. 1927
E.A.K. ; 1:100; 2 julkisivua, leikkaus 1. ja 2. kerroksen pohjapiirros

Virkailija-asunto (B47) 03. 01. 1950
1:50; pitkittäisleikkaus / 1. ja 2. kerroksen sekä ullakon pohjapiirros

Kahdeksan perheen puutalo (B48)
03.05. 1946; 1:50; kellarikerroksen pohjapiirros /
24.07. 1946; 1:50; 1. ja 2. kerroksen pohjapiirros

Virkailija-asunto 22.02. 1957
1:100; 3 julkisivua, leikkaus, pohjapiirros

Haapakoski Bruks Aktiebolag, Luonnospiirustus asuinrakennuksen muutokselle 1921
Kalle Penttinen ; 1:100; 1. ja 2. kerroksen pohjapiirros / julkisivu (2 vaihtoehtoa)

Förslag till fâhus på H.p.k. Bruk 09.02. 1907
T.A. Egermann; 1:100; 2 leikkausta ja pohjapiirros

RUUKINALUETTA KOSKEVAT KARTAT

Plan öfver Haapakoski Bruk 27.06. 1890
1 cm=16,7 k

Situationsplan öfver Haapakoski Bruk 1895
Georg Lundström; 1:1000

Plan öfver Haapakoski Bruk år 1904
1:1000

Plan öfvre Haapakoski Bruk år 1924
E.A.K. ;1:1000

Pohjapiirros Haapakoski Bruk Aktiebolagins tehdasalueesta 25.11. 1926, E.A.K. ;1:500

Haapakoski Bruks ägor 1933-34
1:8000

Haapakosken Tehdas Oy (rakennusten numerointi) 1944
1:2500

Haapakosken tehdasyhdyskunnan asemakaava 20.03. 1945
Erkki Pakkala; 1:2000

Tehdasalue (rakennusten numerointi) 14.10. 1955
1:500

Rajakartta; 1:4000

Pieksämäen maalaiskunta, Haapakoski (1970-luku)
1:2000; Kaavoituksen pohjakartta

MUUT ALUETTA KOSKEVAT KARTAT

Venäjänkielinen kartta Kaakkois-Suomesta 1875

1:420 000; päälle piirretty Haapakosken, Huutokosken ja Oravin välisiä vesireitistöjä, sekä väritetty joitakin järviolueita

Haapakoski Zavod, venäjänkielinen aluekartta
1:100 000

Kartta Haapakosken kansakoulun palstatilan kaikista tiluksista 06.10. 1896
1:8000

Pieksämäen pitäjä, Surnuinmäen kylä
Haapakoski Bruks AB:n omistamat tilat; 1:8000

Kartta Haapakosken tehtaan tiluksista
1:50 000

Kartta Haapakosken tehtaan omistamasta Kuivalan talosta 1921
1:8000

Haapakosken tehtaan viljelykset

Kopio: Karttapiirros Haapakoski Bruks Akt:n omistamasta tilasta RN:o 9
Surnuinmäessä 1938
Toivo Polvinen; 1:2000

Vanha kartta Pieksämäen seudulta

MUUTA AINEISTOA

Haapakosken valimon inventaario 1945

Rakennusten kunnostuskuluja ja tilavuuslukuja yms. -40-luvulta

Handels- och industriministeriets resolution i anledning av H.B. 1922

MUSEOVIRASTON RAKENNUSHISTORIAN OSASTOLTA SAADUT KARTTAKOPIOT

Karta över Haapakoski Järnbruks Åc 1845

Planteckning öfver Åbyggnaderna läge å Haapakoski Järnbruk i Piexämäki Soken

Plan öfver Åbyggnaderna å Haapakoski Bruk i Piexämäki Sockene

Plan Kartan öfver Haapakoskibruks 1872

Plan öfver Haapakoski Bruk år 1900

Haapakosken Tehdas Oy 05.09. 1974
1:500

ALUEINVENTOINTILOMAKE

1. Läni

Mikkelin

2. Kunta

Pieksämäki

3. Alue

Haapakosken ruukki

4. Kylä/Kaupunginosa

Haapakoski

5. Omistaja(t)

Haapakosken tehdas Oy

6. ALUEEN JA ALUEELLA OLEVIA RAKENNUSTEN KUVAUS JA HISTORIA

Haapakosken yhä toiminnassa oleva tehdas sijaitsee Pieksäjärvestä Haapajärveen laskevan Haapajoen loppupäässä. Huolimatta siitä, että Haapakoski on nykyaikainen teollisuuslaitos, on se samalla myös maamme monella tavoin parhaiten "teollisen erämaaluonteensa" säilyttänyt vanha järvimalmiruukkialue.

Haapakosken tärkein teollisuushistoriallinen muistomerkki on sen hyvin säilynyt masuuni. Ulkomuureiltaan harmaakivisen komean masuunin päälle on 1908 rakennettu tiilinen kahdeksankulmainen vesisäiliö, joka ilmeisesti on pelastanut masuunin purkamiselta. Masuunin ulkoseinät on vahvistettu lukuisin veto- ja ankkuriraudoin, mutta niistä huolimatta muureissa on pahoja halkeamia. Masuunin ympärille ryhmityneet tiiliset nykyiset teollisuusrakennukset ovat pääasiallisesti 1800-luvun loppuvuosikymmeniltä. Entisen putlauslaitoksen paikalla padon alapuolella on nykyinen voimalaitos.

Haapakosken ruukinkartanon vanhimmat osat ovat vuodelta 1843. Rakennus oli tällöin palovakuutuksen mukaan yksikerroksinen 16,6 m pitkä, 10,7 m leveä ja 7,1 m korkea. Ennen vuotta 1872 se todennäköisesti sai nykyisen keskiosaltaan kaksikerroksisen matalammilla siivillä varustetun asunsa. Tehtaan tiilinen konttorirakennus on 1920-luvulta. Sitä edeltänyt, 1848-72 välisenä aikana rakennettu konttorirakennus on myös säilynyt.

Ruukin työväenasunnoista muodostaa oman erikoisen ryhmänsä monet Huutokosken ruukilta 1880-90 -luvulla siirretyt rakennukset. Erityisen koristeellinen on ns. "rouva Putilovin uimahuone", Huutokosken ruukinkartanon yhteyteen kuulunut huvimajatyypinen rakennus. Ruukin perustamisvuosikymmeneltä ei ilmeisesti päärakennuksen rungon lisäksi ole säilynyt yhtään asuinrakennusta. Sen sijaan vuonna 1872 laadittuun karttaan merkityistä rakennuksista muutama on yhä jäljellä.

7. ERIKSEEN LUETTELOIDUT KOHTEET

8. SÄILYMISEDELLYTYKSET (uhkatekijät, kaavallinen tms. tilanne, päätökset)

Masuuni vaatii pikaisia tuki- ja kunnostustöitä.

9. LUETTELOINTIPERUSTE

10. Rakennushistoriallinen

11. Historiallinen

12. Maisemallinen

ALUEEN NUMERO

ALUE

KUNTA

13. OTE PERUSKARTASTA TAI ASEMAPIIRROS

PK 3241 01

14. VALOKUVAT

15. LÄHTEET (kirjallisuus, piirustukset, asiakirjat)

Laine
Lappalainen: Pieksämäen seudun historia I-II (1961)
Haapakosken tehdas Oy (1945)
Solitander: Om bruksrörelsen och bergshandteringen i
Östra Finland (1884)
Suomen teollisuuslehti 1898
Palovakuutus, Tarmon arkisto, Valtionarkisto

17. SUULLISTA TIETOA ANTANEET

ratsum. Degermann (Vihti), s. 1898

16. LIITTEET

18. LOMAKKEEN TÄYTTÄJÄ, päiväys

Erkki Härö 8/1982

HAAPAKOSKEN (HUOPAKOSKEN) RUUKKI

Itä-Suomeen 1700- ja 1800-luvuilla perustetuista järvimalmiruukeista Haapakoski on ainoa, jossa metalliteollisuutta yhä harjoitetaan.

Toukokuussa 1842 sai Pieksämäen Mäenpään sotilasvirkatalon haltija, kapteeni Johan Fredrik Molander privilegion masuunin, kankirautavasaran, kahden ahjon ja nippupajan perustamiseen Haapakosken vanhalle myllykoskelle. Myös harkkoyhtiö, saha ja uusi mylly oli ruukin yhteyteen tarkoitus heti rakentaa.

Masuunin rakentaminen aloitettiin jo 1842, mutta ensimmäinen puhallus voitiin tehdä vasta joulukuussa 1844. Molanderin yhtiökumppaneina olivat jo tällöin Mikkelin läänin lääninkamreeri, kamarineuvos Johan Reinhold Holmberg ja ruotsalainen, Varkauden ruukinhoitajaksi 1839 muuttanut Johan Ernst August Boije (af Gennäs). Aloitteentekijä Molander joutui jo 1846 varojen puutteessa luopumaan ruukkiyhteyksestä yhtiötovereidensa hyväksi.

Ruukki palovakuutettiin ensimmäisen kerran 1846. Palovakuutuksessa kuvataan Haapakoskea seuraavasti:

Masuunin ulkomuurit on tehty räjäytetystä harmaakivestä kiilaamalla ja ne on ankkuriraudoin vahvistettu. Piippu on tulenkestävästä tiilestä ja pesä hiekkakivestä. Piipun korkeus on lähes 8,5 m ja koko masuunin perustoineen noin 11 m. Masuunin sivun pituus alhaalla on noin 9,7 m ja ylhäällä 7,4 m. Masuunin päällä on hieman yli kolme metriä korkea, ulkomuurien kanssa samanlevyinen lautainen kranssirakennus, jonne johtaa 36 m pitkä ajosilta. Harmaakivinen raastuparakennus on masuunin kahdella sivulla.

Puhalluskone on omassa pienessä, 6.5 m korkeassa 1844 rakennetussa lautarakennuksessaan. Rautainen puhalluskone on Baggen tyyppinen kolmisylinterinen ja yksitoiminen. Puhallushuone rakennettiin 1847 uudelleen tiilestä ja sen yhteyteen tehtiin 24 m pitkä puinen vasarapaja jossa oli yksi kankirautavasara ja ahjo. Vasarapajan sanotaan palaneen 1854. Vastapäätä puhallushuonetta on 1844 rakennettu kahden kiviparin hirsimylly. Ruukinpato on harmaakivirakenteinen, 37 m pitkä, 3,6 m leveä, noin kolme metriä korkea ja rakennettu 1843.

Masuunin itäpuolella on 1843 rakennettu 30 m pitkä, 15 m leveä ja 8 m korkea lautainen hiilihuone, jonka sisälle johtaa ajosilta.

Ruukinkartano (konttorirakennus) on vanhoista hirsistä 1845 rakennettu yksikerroksinen puurakennus, jossa on eteinen, sali, kolme kamaria ja keittiö. Konttorirakennuksen vieressä on seppien asuinrakennus, joka on jaettu kahdeksaan yhtäsuureen asuinhuoneeseen. Edellä mainittujen rakennusten lisäksi ruukilla on kaksi muuta suurehkoa työväenasuntoa, varasto- ja talousrakennuksia sekä yksiraaminen saha.

Palovakuutusta täydennettiin 1848 valimorakennuksella, joka hirsirakenteisena oli valmistunut 1846. Rakennus oli masuunin ja vasarapajan välissä ja sen pituus oli 14 m. Valimossa oli takkirautainen kupoliuuni ja siihen liittyvä kahdeksan metriä korkea savupiippu, tiilinen kuivausuuni ja nostolaite. Valimon viereen oli samaan aikaan rakennettu toinen hiilihuone ja suurehko hirsinen makasiini. Myös kaksi uutta asuinrakennusta oli valmistunut 1848. Kaikista Haapakosken rakennuksista sanottiin, että ne olivat kustannuksia säästämättä ja huolellisesti rakennetut.

Masuunin sulattamaa järvimalmia nostettiin mm. Pieksä-, Pyhitty-, Kukkaro-, Musta-, Vangas-, Syvä-, Laukkasen-, Ruoko-, Virmas- ja Heiniö-järvistä sekä Iisvedestä. Vesivoimaa oli riittävästi ja myös sulatuksessa tarvittavaa kalkkikiveä saatiin läheltä. Takkirautaa sulatettiin 1850-luvun alkuvuosina (1850-56) vuosittain keskimäärin noin 1130 kippunutta. Kankirautaa taottiin samaan aikaan noin 213 kippunutta ja valimo valmisti 225 kippunutta erilaisia tuotteita, mm. keittoastioita. Haapakosken rauta oli hyvälaatuista ja tasaista. Ruukki työllisti jo 1840-luvulla masuunimestarin, yhdeksän ruukkityöläistä, 15 malminnostajaa ja kolme sysienpolttajaa. Haapakosken suuri ongelma koko 1800-luvun oli kuljetusmatkan hankaluus. Ruukki oli perustettu keskelle erämaata ja matka Joroisten Tahkorannan lastauspaikalle oli pitkä ja hankala. Myös hiilensaannissa oli yllättävää kyllä ajoittain vaikeuksia ja se rajoitti masuunin toimintaa. Hiiliuuneja ei Haapakoskelle koskaan rakennettu.

Ruukin toinen osakas Holmgren teki henkilökohtaisen vararikon 1856 ja myös Boije oli sen vuoksi pakotettu myymään osuutensa ruukista. Hän kuitenkin jatkoi ruukkitoimintaa Suomessa ja osti samana vuonna Koskensaa-ren järvimalmiruukin Keski-Suomesta. Haapakoskesta tuli 1857 osa pietarilaisen teollisuusmiehen, salaneuvos Nikolai Putilovin laajaa teollisuusimperiumia. Samana päivänä Haapakosken kanssa Putilov osti myös Huutokosken tulevan ruukinpaikan. Jo 1857 Putilov oli saanut luvan putlaus- ja valssilaitoksen perustamiseen Haapakoskelle. Huutokoski rakennettiin kuitenkin ensiksi, ja vasta Putilovin pietarilaisten rauta- ja teräsvalimoiden saamat suuret rataakselit Venäjän valtiolta tekivät myös Haapakosken laajentamisen tarpeelliseksi. Ainakin jo 1869 ruukilla toimi kaksi putlausuunia ja sulainvasara. Valssilaitosta ei kuitenkaan rakennettu, vaan sulaimet kuljetettiin joko Huutokoskelle tai suoraan Pietariin.

Haapakosken ruukkia kohtasi epätavallinen onnettomuus elokuussa 1859. Vanha masuuni rikkoontui ja sen ulostulvinut sula sisältö poltti asuinrakennuksia lukuunottamatta lähes koko ruukin. Masuuni rakennettiin, ilmeisesti harmaakivisiä ulkomuureja myöten, kokonaan uudelleen. Uuden masuunin piippu oli aikaisempaa korkeampi, 11,5 m ja panosaukon halkaisija oli 1,6 m. Tuotanto Haapakoskella kohosi huomattavasti, sillä jo 1860 masuuni sulatti 2262 kippunutta takkirautaa ja 1869-76 jo keskimäärin peräti 7096 kippunutta vuosittain. Sulaimia valmistui 1870-76 vuosittain 4082 kippunutta.

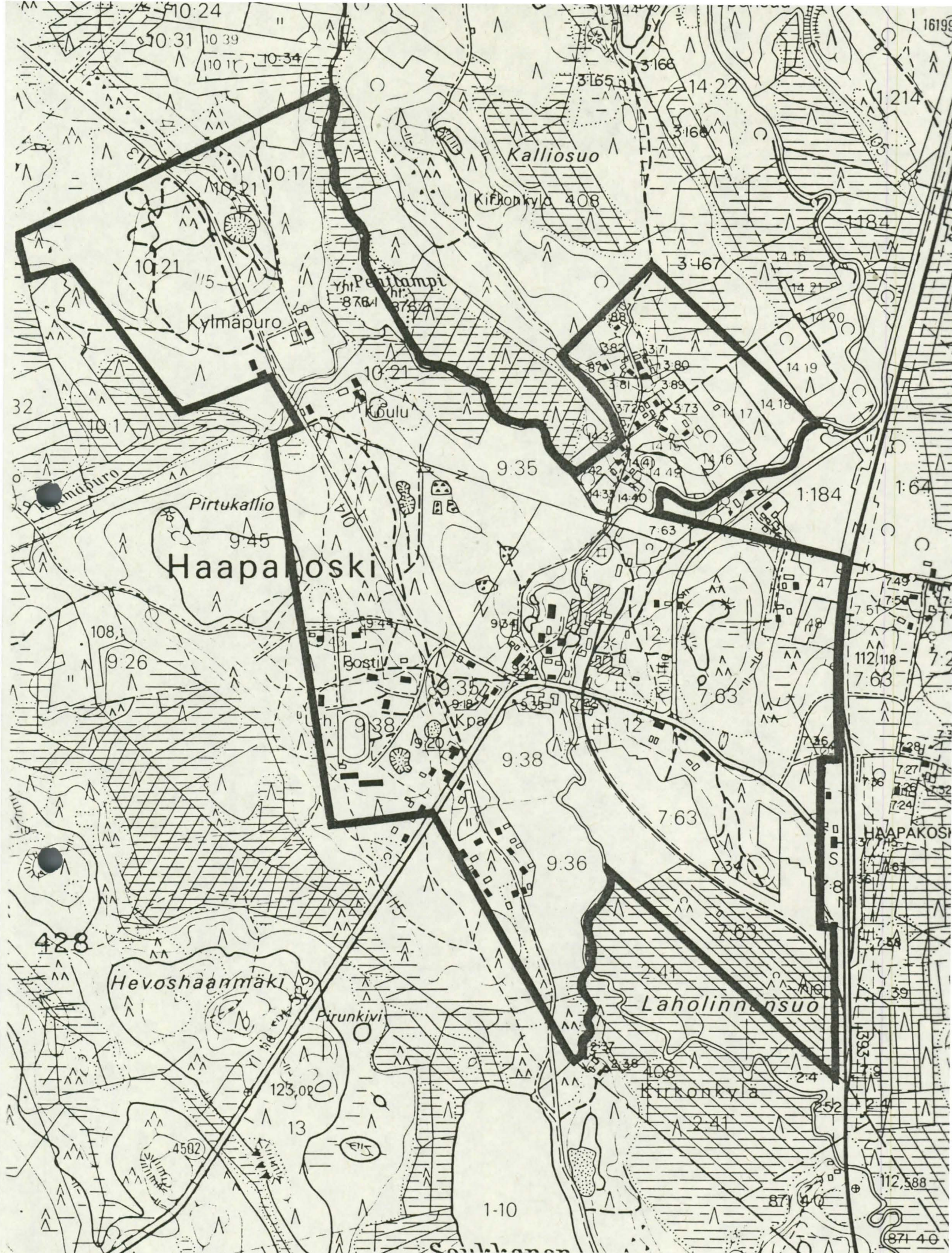
Kaikki Nikolai Putilovin suomalaiset ruukit (Haapakoski, Huutokoski, Oravi) joutuivat pääyhtiön taloudellisten vaikeuksien vuoksi lopettamaan tuotantonsa 1870-luvun loppupuolella. Jo 1876 Haapakosken putlauslaitos seisoj ja myös masuuni lopetti toimintansa seuraavana vuonna. Oravi ja Haapakoski joutuivat pakkohuutokaupassa valtiolle 1879 ja kaksi vuotta myöhemmin pietarilaisen pankinjohtajan A.J. Neiglickin omistukseen.

Ruukkitoiminta Haapakoskella alkoi ilmeisesti uudelleen vasta 1880-luvun jälkipuoliskolla. Silloin vuonna 1886 perustettu "Oravi Bruks Ab" (myöhemmin "Oravi-Haapakoski Ab"), pääosakkaanaan pääkonsuli Wasenius, vuosi-neuvos E. Bergroth ja hovineuvos Wilh. Brummer, aloitti uudelleen järvimalmin jalostamisen Haapakosken masuunissa. Ymmärrettävästi uusissa olosuhteissa ruukin valimotoimintaa laajennettiin ja Haapakoskella ryhdyttiin aluksi kilpailemaan muiden järvimalmimasuunien kanssa mm. patojen, pannujen, kolmijalkojen, silitysrautojen ja hautaristien valmistamisessa.

Ruukin nykyisen toiminnan perusta luotiin, kun Haapakoskelle 1896 rakennettiin uusi kivinen putkivalimorakennus. Haapakosken masuunin hyvälaatuinen järvimalmitakkirauta soveltui erittäin hyvin erilaisiin vesi-

ym. putkivaluihin. Siitä tehdyt putket voitiin tehdä tavallista ohuemiksi ja siten ne pystyivät kilpailemaan erikoisemmissä valutöissä hyvin ulkomaisten, mm. englantilaisten, putkien kanssa. Ruukin masuuni lopetti kuitenkin toimintansa 1904 ja raaka-aineena ryhdyttiin käyttämään saksalaista, venäläistä ja englantilaista takkirautaa, osittain myös romurautaa. Yhtiö teki vararikon 1905, mutta lunasti kuitenkin itselleen Haapakosken ruukin. Jo ennen vararikkoa suuri osa Oravin ruukin laitteistosta oli siirretty Haapakoskelle.

"Haapakoski Bruks Ab" vakiinnutti taloudellisen pohjansa tämän vuosisadan alussa. Tärkeä tekijä oli Savon radan valmistuminen lähelle ruukkia 1889. Ajoittain Haapakoski oli pohjoismaiden suurin pystyvalimo, jossa valettiin jopa 10.000 kg painoisia valukappaleita. Sotavuosina tehdas valmisti mm. kranaatteja, mutta 1950-luvulla putket ja venttiilit olivat jälleen yli 90 % tuotannosta. Valimotoiminta Haapakoskella jatkuu yhä, mutta pystyvalusta on luovuttu.

HAAPAKOSKI, INVENTOINTIALUE, PERUSKARTTA 1:10 000

Pentlamminjoki

SÄIMÄLANTIE

"TIILIRUUKKI"

Haapakoski

SUONTEELLE →

URHEILU-
KENTTÄ

HAAPAKOSKENTIE

HUKANKOSKENTIE

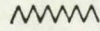

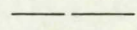
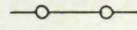
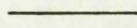
"SOUKKASEN ALUE"

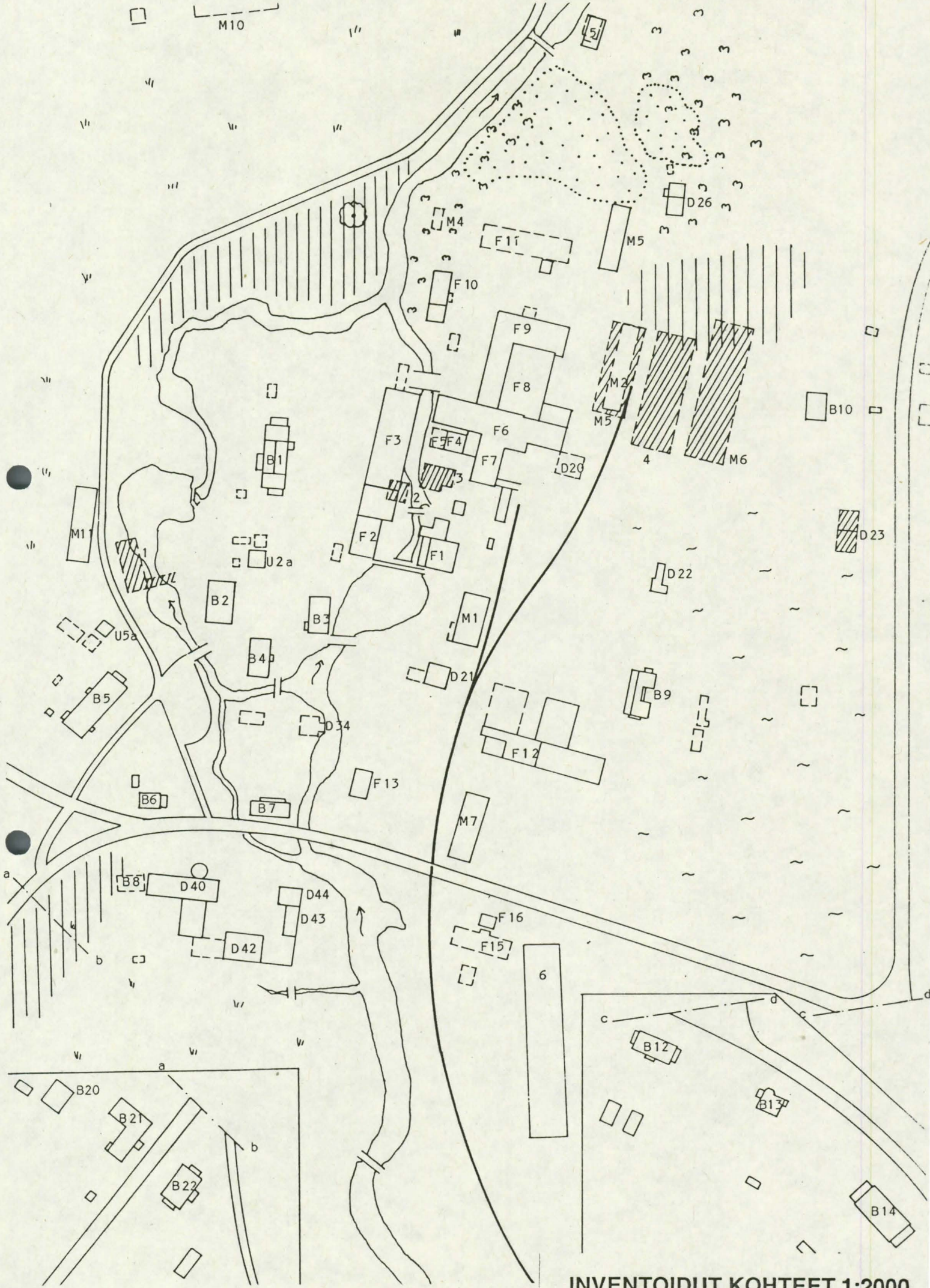
Haapakoski

HAAPAKOSKEN RUUKINALUE 1:5000

HAAPAKOSKEN RUUKINALUE 1:5000

TEHTAAN RAKENNUKAT ALUEET

- KUUSIAITA
- TEHTAAN RAKENNUKATA RAKENNUK
- YKSITYISEN RAKENNUKATA RAKENNUK
- MAANOMISTUSRAJA
- KUNNANRAJA
- RAUTATIE

INVENTOIDUT KOHTEET 1:2000

INVENTOIDUT KOHTEET 1:2000

MERKINTÖJEN SELITYKSIÄ

F1	VOIMALA	B1	RUUKINKARTANO
F2	MALLIPAJA	B2	KONTTORI
F3	KONEPAJA	B3	VARASTO
F4	MASUUNI	B4	VARASTO
F5	(PURETTU)	B5	ASUINRAKENNUS
F6-F9	VALIMO	B6	ASUINRAKENNUS
F10	RAUTAVARASTO	B7	ASUINRAKENNUS
F11	PUHDISTUSVAJA (PURETTU)	B8	ASUINRAKENNUS (PURETTU)
F12	SAHA	B9	ASUINRAKENNUS
F13	TERVAAMO	B10	ASUINRAKENNUS
F15	ENT, SAHA (PURETTU)	B12	ASUINRAKENNUS
F16	SAHAN MYLLY	B13	ASUINRAKENNUS
M1	VARASTORAKEN- NUS	B14	ASUINRAKENNUS
M2	HIILIVARASTO (PURETTU)	B20	ASUINRAKENNUS
M4	OLKILIITERI (PURETTU)	B21	SEUROJENTALO
(M5)	MUOTTIVARASTO (PURETTU)	B22	ASUINRAKENNUS
M5	MUOTTIVARASTO	U2a	AUTOTALLI
M6	PUUHIILIVARASTO (PURETTU)	U5a	PERUNAKELLARI
M7	VENTTILIVARASTO	1	ENT. KOTITARVE- SAHAN RAUNIO
M10	PUIMALA JA OLKI- LIITERI (PURETTU)	2	ENT. MYLLY (PURETTU)
M11	PUUTAVARAKATOS	3	ENT. VALIMO (PURETTU)
D8	RUUKINPATO	4	HIILIVARASTO (PURETTU)
D20	PUNNITUSHUONE (PURETTU)	5	VEDENPUHDISTAMO
D21	TIILIKUIVURI	6	MUUNTAJA
D22	PUNNITUS- JA RUISKUHUONE		OLEMASSAOLEVA RAKENNUS
D23	HIILIUUNIEN RAUNIO		SOTIEN JÄLKEEN PURETTU RAK.
D26	SAUNA JA PESUTUPA		RUUKIN TOIMINNAN KANNALTA TÄRKEÄ PURETTU RAKENNUS
D34	"HERROJEN SAUNA" (PURETTU)		MÄNNIKKÖ
D40	NAVETTA		KUUSIKKO
D42	TALLI		LEHTOMAINEN METSIKKÖ
D43	TYÖKALUVAJA		KUONAKASA
D44	VAUNULIITERI		PELTO
			HAKATTU KUUSIKKO

TÄRKEIMMÄT PADOT JA SILLAT 1:1000